

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-68>

УДК 336.2

ЦІЛІ ЕФЕКТИВНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК СПРАВЕДЛИВОГО РЕГУЛЯТОРА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

GOALS OF EFFECTIVE INCOME TAXATION OF NATURAL PERSONS AS A FAIR REGULATOR OF THE COUNTRY'S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Тучак Тетяна Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент,
Державний податковий університет, м. Ірпінь
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4696-924X>

Колокольна Ангеліна Миколаївна

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Державний податковий університет, м. Ірпінь
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1610-9583>

Tuchak Tetiana, Kolokolna Anhelina

The State Tax University, Irpin

Стаття присвячена розкриттю сутності нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб з метою забезпечення ефективного регулювання оподаткування доходів фізичних осіб. Основним податком, за допомогою якого здійснюється соціальна політика в розвинених країнах, є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). До переваг цього податку можна віднести його соціальну справедливість, оскільки за певних умов рівень оподаткування напряму залежить від розміру доходу платника податків. Крім того, прогресивні податкові ставки можуть бути використані для зменшення податкового навантаження на групи з низькими доходами та збільшення податкового навантаження на групи з високими доходами. У зв'язку зі змінами в українському законодавстві, питання нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб є актуальним та соціально значущим, якому слід приділяти більше уваги з метою забезпечення ефективного регулювання оподаткування доходів фізичних осіб.

Ключові слова: адміністрування податку, система оподаткування, прогресивне оподаткування, SWOT-аналіз.

The article is devoted to revealing the essence of calculation and payment of personal income tax in order to ensure effective regulation of personal income taxation. The main tax through which social policy is carried out in developed countries is personal income tax (PIT). The advantages of this tax include its social justice, since under certain conditions the level of taxation directly depends on the size of the taxpayer's income. In addition, progressive tax rates can be used to reduce the tax burden on low-income groups and increase the tax burden on high-income groups. In connection with changes in Ukrainian legislation, the issue of calculation and payment of personal income tax is relevant and socially significant, which should be given more attention in order to ensure effective regulation of personal income taxation. The system of taxation of natural persons of Ukraine in modern conditions is not used to its full extent as a regulator of socio-economic processes, having turned into a fiscal instrument that ensures the growth of tax revenues to the state and local budgets in conditions of political and economic instability. Progressive taxation will have the desired effect if real payment is achieved, and effective fight against spread tax evasion schemes is achieved. Socially fair distribution of income is an incentive for increasing economic activity and employment, thus reducing the need of the working population for state social support, increasing consumer demand and the level of savings, contributing to the increase of private investment in human capital, which is an unconditional factor in establishing social harmony. The main factors affecting the growth of the population's standard of living and tax revenues are: an increase in the minimum wage, an increase in the living wage per able-bodied person and, on this basis, the establishment of a tax-free minimum; ensuring

a fair and optimal level of taxation; improving the efficiency of tax collection and administration, etc. Taking into account these factors, the reform of the personal income tax system will contribute to the activation of its fiscal and social-regulatory function.

Keywords: tax administration; taxation system; progressive taxation; SWOT analysis.

Постановка проблеми. З початком розвитку ринкових відносин в Україні податкові надходження мають особливе значення у формуванні дохідної складової зведеного бюджету. Податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) займає перше місце в системі прямого оподаткування України за фіскальною значимістю, що свідчить про важливу роль цієї категорії податку у формуванні дохідної частини України. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб представляє собою сукупність елементів податкового регулювання особистих доходів та податкових важелів прямого та опосередкованого впливу на процес вилучення частини доходів до бюджету. Проте, система оподаткування фізичних осіб України в сучасних умовах не використовується в повному обсязі як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Удосконаленню ефективного адміністрування податку з доходів фізичних осіб присвячено численні публікації у фінансовій літературі наукового спрямування і в професійних прикладних виданнях. Зокрема, розбудові податкової політики щодо фізичних осіб присвячено праці таких відомих вітчизняних фінансистів, як О. Коломієць, О. Романюк, В. Сітковської, Д. Букреевої, О. Божанової, Л. Петрової та інших [2; 3; 4; 5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб потребує удосконалення згідно сучасним тенденціям у формуванні доходів, наявним процесам у вітчизняній економіці. За таких умов серед комплексу проблем, які потребують наукового обґрунтування та практичного розв'язання, важливе місце займають питання формування механізму оподаткування доходів фізичних осіб, що дало б державі можливість належним чином виконувати фіскальні завдання з метою забезпечення ефективного регулювання оподаткування доходів фізичних осіб.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити стратегічні цілі роз-

витку оподаткування доходів фізичних осіб, охарактеризувати фіскальне значення ПДФО у структурі доходів державного бюджету та визначити основні перспективи розвитку адміністрування даного податку.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних функцій, притаманних податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), є фіскальна, яка проявляється у формуванні дохідної частини бюджету. В основу реалізації даної функції має бути покладено принцип фіскальної ефективності, до ключових характеристик якого слід віднести: достатність доходів, мінімізація видатків на адміністрування; запобігання ухиленню від сплати, еластичність податкового механізму; рівномірний розподіл між різними соціальними групами платників [8].

Фіскальний потенціал системи оподаткування доходів фізичних осіб залежить, перш за все, від механізму справляння податків, зокрема величини податкової бази та податкових ставок, а також ступеня їх раціонального встановлення. У довгостроковій перспективі до зазначених чинників додається ступінь збереження податкоспроможності платників, оскільки в умовах воєнного стану її виснаження негативно впливає на надходження бюджету. Реалізація фіскального потенціалу системи оподаткування доходів фізичних осіб також значною мірою залежить від зовнішніх факторів, зокрема, стану податкового законодавства, макроекономічної ситуації в країні, системи податкового адміністрування тощо.

В контексті дослідження зміст фіскального значення податку на доходи фізичних осіб ми розглянемо на макроекономічному рівні через показники питомої ваги ПДФО у структурі доходів державного бюджету.

З таблиці 1 можна побачити, що упродовж 2017–2021 рр. надходження від податків та зборів на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України мали тенденцію до зростання в абсолютних показниках. Проте, останніми роками темпи їх росту був меншим порівняно з темпами росту загальних податкових надходжень та доходів Зведеного бюджету. Так, темп росту податку на доходи фізичних осіб скоротився з 123,8% в 2017 р. до 118,4% в 2021 р.

Таблиця 1

Динаміка надходжень ПДФО до Зведеного бюджету України та темпи його зростання в порівнянні з іншими податковими доходами упродовж 2017–2021 рр.

Показники	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Доходи Зведеного бюджету, млрд грн, у т.ч.:	1017,0	1184,3	1289,8	1376,7	1662,2
темп росту, %	-	119,1	108,9	106,7	120,7
Податкові надходження, млрд грн, у т.ч.:	828,2	986,3	1070,3	1136,7	1453,8
темп росту, %	-	119,1	108,5	106,2	127,9
Податок на доходи фізичних осіб, млрд грн	170,6	211,2	253,1	271,2	321,2
темп росту, %	-	123,8	119,8	107,2	118,4

Джерело: складено автором за даними Міністерства фінансів України та [9]

Фіскальна компонента ПДФО у структурі доходів зведеного бюджету України характеризується динамізмом, зокрема, нерівномірними є темпи зростання надходжень податку та заробітної плати, як його основної бази для нарахування (табл. 2).

З таблиці 2 можна зробити висновки про те, що впродовж 2017–2021 рр. показник заробітної плати мав тенденцію до зростання в абсолютних показниках, що, відповідно, збільшило показники поточних податків, внесків на соціальне страхування та загальних доходів населення. Проте, за проаналізований період, темп росту заробітної плати скоротився з 134,6% у 2017 році до 116,4% у 2021 році.

Адміністрування податку на доходи фізичних осіб – складне та багатогранне економічне явище. Перспективи його реформування залежать від об'єктивних економічних умов і цілей національної економічної політики. У більшості країн світу податок на прибуток є одним із основних джерел бюджетних надходжень, а його частка в державних

бюджетах знаходиться в прямій залежності від рівня економічного розвитку [1].

Система оподаткування фізичних осіб України в сучасних умовах не використовується в повному обсязі як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності. Регулярні зміни, які відбуваються в податковому законодавстві стосовно оподаткування доходів громадян, зумовлені як внутрішніми чинниками – реагуванням на економічно-соціальну ситуацію, так і зовнішніми – необхідністю отримувати фінансування від МВФ та інших міжнародних організацій, збільшувати витрати на оборону країни.

Варто підтримати думку науковців про те, що в сучасних умовах розвитку України необхідно розвивати концепцію оподаткування доходів фізичних осіб України, особливо в умовах воєнного стану та різкого скорочення доходів населення. Ми вважаємо, що опо-

Таблиця 2

Темпи зростання заробітної плати населення та частка податків в загальних доходах населення упродовж 2017–2021 рр.

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
Доходи – всього, млрд грн, у т.ч.:	2 652,1	3 248,7	3 744,1	4 045,2	4 698,6
заробітна плата, млрд грн	1 209,1	1 529,4	1 758,6	1 832,3	2 133,6
Темп зростання заробітної плати, %	134,6	126,5	115,0	104,2	116,4
Поточні податки на доходи, майно тощо, млрд грн	200,0	248,5	295,8	314,0	377,1
Внески на соціальне страхування, млрд грн	2,4	2,9	3,9	3,9	5,3
Частка податків в загальних доходах населення, %	7,6	7,7	8,0	7,9	8,1

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

даткування має досягати таких стратегічних цілей:

- кожен громадянин має брати участь певною часткою свого доходу у формуванні бюджету, який потім буде спрямовано на фінансування потреб держави;
- податкове навантаження повинно бути розподілене між окремими особами пропорційно доходам, які вони отримують;
- впровадження в систему оподаткування податком на доходи фізичних осіб категорії «неоподаткованого мінімуму доходів фізичних осіб» (далі – НМДФО) для фізичних осіб з невеликим та середнім розміром місячного доходу, що дорівнюватиме розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня відповідного року, та що звільнятиметься від оподаткування податком на доходи фізичних осіб та військовим збором;
- визначення оптимальних рівнів податкових відрахувань, які не перешкоджають фізичним особам працювати;
- удосконалення податкового законодавства, яке буде максимально зрозумілим для платників податків і не допустить подвійного тлумачення;
- спростити податкове адміністрування шляхом запровадження інноваційних інструментів управління сплатою податку на доходи фізичних осіб.

Однією з головних негативних рис вітчизняної системи оподаткування фізичних осіб є її фіскальна упередженість. Це не дозволяє ефективно перерозподіляти доходи між різними групами населення з метою досягнення соціальної справедливості у питаннях доступу до суспільних благ. Пряма державна соціальна допомога з перевіркою на матеріальний стан, щоб мотивувати людей працювати з низькою заробітною платою шляхом надання відповідних стимулів при оподаткуванні доходів від зайнятості [3].

Соціально справедливий розподіл доходів є стимулом до підвищення економічної активності і зайнятості, а отже знижує необхідність значної державної соціальної підтримки працюючого населення, підвищує споживчий попит і норми заощаджень, сприяє збільшенню приватних вкладень у людський капітал, що є безумовним чинником встановлення суспільної злагоди [2].

Коли заходять дискусії про прогресивне оподаткування, крім наповнення бюджету, звучать тези про соціальну справедливість. Причому в це поняття під час обговорення вкладається діаметрально протилежні

сенси залежно від точки зору. «Кожна з двох існуючих моделей – прогресивної і з єдиною ставкою – має свої переваги і недоліки, які враховують не тільки суто «математику», а й момент соціальної справедливості. Вважається, що останнє краще гарантується прогресивною податковою системою. Це означає, що ви заробляєте більше і платите більше податків. Міжнародна практика передбачає, що громадяни, дохід яких вистачає на мінімальні потреби, повинні сплачувати мінімальні податки (або не сплачувати їх взагалі). Ті, хто може дозволити собі предмети розкоші, повинні жертвувати більше половини своїх доходів своїм домогосподарствам. Більшість населення погоджується з цією нерівністю. Водночас багато експертів під «соціальною справедливістю» розуміють рівність громадян щодо відсотків, що сплачуються у вигляді податків [4].

Наразі українське податкове законодавство не передбачає прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб відповідно до рівня доходу. В Україні, згідно з Податковим кодексом [6], ставка податку на доходи фізичних осіб є фіксованою і становить 18%. Крім того, під час воєнного часу та післявоєнного розвитку необхідно знизити податкове навантаження на доходи фізичних осіб, щоб підтримати населення України. Однак, вважаємо, що в довгостроковій перспективі стратегічним напрямом підвищення ефективності оподаткування доходів фізичних осіб є зміщення податкового навантаження з менш забезпечених на більш забезпечені верстви населення, що може супроводжуватися загальним збільшенням доходів бюджету. Перерозподіл приведе до зменшення розмірів державної соціальної допомоги (в тому числі житлових субсидій), потреба виплати якої працівникам з низькими доходами виникає внаслідок невинуватено високих відносно їхнього доходу податкових зборів [7].

Для виявлення сильних і слабких сторін прогресивного оподаткування, а також його можливостей та загроз, що можуть виникнути в Україні на етапі його впровадження та функціонування, проведемо SWOT-аналіз, результати якого наведено в табл. 3.

Прогресивне оподаткування матиме бажаний ефект за умови досягнення реальної сплати податків, ефективної боротьби з розповсюдженими схемами ухиляння від оподаткування. Для досягнення цієї мети недостатньо просто запровадити прогресивне оподаткування, воно повинно поєд-

Таблиця 3

SWOT-аналіз запровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб

<p style="text-align: center;">СИЛЬНІ СТОРОНИ</p> <p>– зниження податкового навантаження на соціально незахищені верстви; – вирівнювання платників податків у їх зобов'язаннях перед державою; – збільшення доходів скарбниці за рахунок багатих дає змогу на більш високому рівні виконувати соціальні функції держави: забезпечення доступу населення до якісної медицини й освіти, роботи правоохоронних органів і судової системи; – більш високі податкові ставки для багатих людей зменшують соціальну нерівність в суспільстві.</p>	<p style="text-align: center;">СЛАБКІ СТОРОНИ</p> <p>– прогресивне оподаткування зменшує стимули до праці. При утриманні більшої частини доходів через податки немає сенсу працювати більше; – ускладнення роботи для податкової служби.</p>
<p style="text-align: center;">МОЖЛИВОСТІ</p> <p>– збільшення питомої ваги ПДФО у загальному обсязі податкових надходжень; – поява середнього класу, на який і орієнтована ринкова економіка; – підвищення фінансової грамотності населення (з метою мінімізації податкового навантаження громадяни будуть цікавитися змінами законодавства у сфері оподаткування).</p>	<p style="text-align: center;">ЗАГРОЗИ</p> <p>– стимулювання нелегальної сплати доходів (зарплати в конвертах) з використанням недоліків у податковому законодавстві; – відсутність зростання податкових надходжень та вищої якості суспільних благ через нерозвинену систему адміністрування податків, розповсюдженість схем ухилення від оподаткування.</p>

Джерело: складено автором за даними [5]

нуватися із систематичними змінами у фіскальній політиці. Ми вважаємо, що запровадження прогресивного оподаткування не має бути спонтанним. Перш ніж вжити таких заходів, необхідно забезпечити певні умови, серед яких: підвищення правової культури громадян; приділення особливої уваги вдосконаленню податкового законодавства та вивчення його економічних, соціальних і правових наслідків; формулювання оптимальних і найрозумніших податкових ставок із врахуванням вітчизняних реалій (сюди можна віднести повне звільнення від оподаткування найнижчих прибуткових груп населення); модифікація систем податкових відрахувань із цього податку і взяття до уваги факту, що рівень доходів населення не є стабільним; посилення відповідальності за порушення податкового законодавства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчаючи стратегічні цілі розви-

тку системи податку на доходи фізичних осіб, можна стверджувати, що основними факторами, які впливають на рівень життя населення та зростання податкових надходжень, є: підвищення мінімальної заробітної плати, підвищення прожиткового мінімуму на одну працездатну особу та на цій основі встановлення неоподаткованого мінімуму; забезпечення справедливого та оптимального рівня оподаткування; підвищення результативності податкового адміністрування тощо. Реформування системи податків на доходи фізичних осіб з урахуванням таких чинників сприятиме активізації його фіскальної та соціально-регулятивної функції. При цьому, основним чинником подальшого вдосконалення законодавчої бази у цій сфері має стати зменшення податкового навантаження на соціально-незахищені верстви населення та зростання відповідальності платників податку за ухилення від оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Eric M. Zolt, Richard M. Bird. Redistribution Via Taxation: The Limited Role Of The Personal Income Tax In Developing Countries. *UCLA Law Review*. 2005. Vol. 52, 2005. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=804704.
2. Коломієць О. О. Актуальні проблеми реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialnapolitika/aktualni-problemi-reformuvannyaopodatkovannya-dokhodiv-fizichnikh>.

3. Божанова О. В., Петрова Л. В. Реформування податку з доходу фізичних осіб: сучасний стан та перспективи. *Економічний вісник*. 2020. № 2. С. 65–74. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/2/EV20202_065-074.pdf.
4. Романюк О. В. Україні хочуть збільшити податки: кому доведеться платити більше. 2020. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/v-ukraine-hotyat-uvelichit-nalogi-komu-pridetsya-platit-bolshe-1618444.html>
5. Букреєва Д. С., Сітковська В. І. Прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб як справедливий регулятор соціально-економічного розвитку країни. *Мукачівський державний університет*. 2018. № 17. С. 506–512. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/74.pdf.
6. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
7. Адміністрування податків, які сплачує бізнес. *Системний звіт Business Ombudsman*. 2020. URL: <https://boi.org.ua/files/5d/qd/admtaxesukr.pdf>.
8. Цимбалюк І. Особливості функціонування податкової системи України та оцінка її фіскальної ефективності. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки*. 2019. № 1(17). С. 106–115.
9. До бюджету надійшло 130 мільярдів військового збору за 8 років. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/4/682076/>

REFERENCES:

1. Eric M. Zolt, Richard M. Bird.(2019). Redistribution Via Taxation: The Limited Role Of The Personal Income Tax In Developing Countries. *UCLA Law Review*, vol. 52. URL: https://www.uclalawreview.org/wp-content/uploads/2019/09/39_52UCLALRev16272004-2005.pdf.
2. Kolomiets O. O. (2019). Aktualni problemy reformuvannya opodatkovannya dokhodiv fizychnykh osib v Ukraini. [Actual problems of personal income tax reform in Ukraine]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute of Strategic Studies*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialnapolitika/aktualni-problemi-reformuvannyaopodatkovannya-dokhodiv-fizichnykh>. [in Ukrainian]
3. Bozhanova O. V., Petrova L. V. (2020). Reformuvannya podatku z dokhodu fizychnykh osib: suchasnyi stan ta perspektyvy. [Reforming the personal income tax: current state and prospects]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic bulletin*, 2, 65–74. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2020/2/EV20202_065-074.pdf. [in Ukrainian]
4. Romaniuk O. V (2020). Ukraini khochut zbilshyty podatky: komu dovedetsia platyty bilshe. [Ukraine wants to increase taxes: who will have to pay more]. URL: <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/v-ukraine-hotyat-uvelichit-nalogi-komu-pridetsya-platit-bolshe-1618444.html>. [in Ukrainian]
5. Bukreieva D. S., Sitkovska V. I. (2018) Prohresyvne opodatkovannya dokhodiv fizychnykh osib yak spravedyvyi rehuliator sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy.[Progressive taxation of personal income as a fair regulator of the country's socio-economic development]. *Mukachivskyi derzhavnyi universytet – Mukachevo State University*, no. 17, pp. 506–512. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/17_ukr/74.pdf. [in Ukrainian]
6. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Code of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. [in Ukrainian]
7. Administruvannya podatkov, yaki splachuie biznes. [Administration of taxes paid by the business]. *Systemnyi zvit Business Ombudsman – Business Ombudsman system report*. 2020. URL: <https://boi.org.ua/files/5d/qd/admtaxesukr.pdf>. [in Ukrainian]
8. Tsymbaliuk I. (2019). Osoblyvosti funktsionuvannya podatkovoi systemy Ukrainy ta otsinka yii fiskalnoi efektyvnosti [Peculiarities of the functioning of the tax system of Ukraine and assessment of its fiscal efficiency]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu im. L. Ukrainky – Economic journal of the East European National University named after L. Ukrainka*. № 1 (17). P. 106–115. [in Ukrainian]
9. Do biudzhetu nadiishlo 130 miliardiv viiskovoho zboru za 8 rokiv [The budget received 130 billion military levies for 8 years]. *Ekonomichna Pravda – Economic truth*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/4/682076>. [in Ukrainian]